

РОЗДІЛ III

Дискурсознавство. Текстологія.

Літературознавство

УДК 811.161

Юлія Беспалова

Репрезентация невербального поведения персонажей как показатель идеостиля писателя

В статье исследованы способы репрезентации невербального поведения персонажей в авторском обрамлении прямой речи художественного текста. Под невербальным поведением в работе понимаются различные сопровождающие речь несловесные сигналы. Выделены основные группы адвербиалий, передающих невербальное поведение персонажей в прозе А. И. Куприна и В. В. Вересаева. Объектом настоящего исследования является авторское обрамление прямой речи в произведениях этих писателей в лексико-семантическом аспекте.

Ключевые слова: невербальное поведение, характеристика речи, адвербиалия, актант.

Постановка научной проблемы и её значение. Интерес к проблемам коммуникативного поведения, соотношению невербальных языковых средств с непосредственным языковым общением обусловил появление работ, посвященных исследованию различных аспектов сложных процессов человеческой коммуникации (Н. И. Жинкин, И. Н. Горелов, М. Д. Городникова, И. А. Стернин, С. А. Аристов, Г. И. Берестнев, О. В. Орлова, Н. С. Болотова и др.).

Однако, несмотря на многочисленные труды, изучение паттернов невербального поведения по-прежнему остается продуктивным с точки зрения лингвистических и лингвостилистических исследований.

Актуальность предлагаемой работы, прежде всего в том, что работ, посвященных функциональному изучению невербального поведения персонажей, довольно мало, кроме того, отсутствуют исследования, сопоставляющие текстовые презентации невербального поведения персонажей в плане выявления особенностей идеостиля двух писателей. Исследование выполнено преимущественно в русле текстоцентрического подхода, который относится к недостаточно разработанным, но чрезвычайно перспективным и многообещающим в контексте актуальных проблем лингвистики текста.

В данной работе под невербальным поведением мы понимаем сопровождающие речь несловесные сигналы (жесты, мимика, поведение во время речи, движения говорящего, дистанция, соблюдаемая собеседниками, физический контакт между собеседниками, манипулирование предметами и т. д.)

Вербальное и невербальное поведение персонажей воплощается в тексте главным образом через авторскую речь. Под авторской речью или авторским обрамлением мы понимаем ту её часть, которая сопровождает прямую речь.

Объектом настоящего исследования является авторское обрамление прямой речи в произведениях А. И. Куприна и В. В. Вересаева в лексико-семантическом аспекте.

Цель данного исследования – выявить закономерности репрезентации невербального поведения человека в авторском обрамлении прямой речи художественного текста и определить ее авторскую специфику в прозе изучаемых писателей. Для достижения поставленной цели необходимо последовательно решить ряд задач. Прежде всего, отобрать фактический материал, далее проанализи-

ровать и классифицировать собранные данные, сделать выводы о взаимосвязи способов презентации невербального поведения персонажей в произведениях изучаемых авторов с индивидуальным стилем писателя.

Изложение основного материала и обоснование полученных результатов исследования.

Выделение синтагматических групп обстоятельств, передающих невербальное поведение персонажей, осуществляется в данной работе на материале обстоятельственных распространителей, сочетающихся с глаголами, вводящими прямую речь, т.е. непосредственно характеризующими речевой акт. По нашим данным, обстоятельственные распространители уточняют глаголы, вводящие прямую речь, в большей степени характеризуют прозу А. Куприна, чем В. Вересаева. Так, у Куприна это 68,2 % дот общего числа конструкций с прямой речью, а в прозе Вересаева – 59,4 %. Рассмотрим те примеры, в которых обстоятельственные характеристики передают особенности невербального поведения персонажей.

В ходе исследования нами были выделены две основные группы адвербиалий, которые в свою очередь разделились на подгруппы. Рассмотрим их более подробно.

В первую группу входят обстоятельства образа действия, представляющие через речевую характеристику внутреннее состояние говорящего. В зависимости от того, какой аспект внутреннего состояния персонажа актуализируют обстоятельственные слова, выделяются следующие подгруппы.

Подгруппа 1.1. объединяет «плюсовые» конкретизаторы, обозначающие внутреннюю уверенность, готовность персонажа к чему-л., проявляющиеся в речи; «минусовые» ряды включают характеристики, регистрирующие отсутствие у говорящего отмеченных качеств: *твердо, решительно, уверенно, отважно, с наглой уверенностью / в колебании, нерешительно, покорно, с горькой безнадёжностью* и др. (здесь и далее приводим не полный список актантов, т.к. не позволяет возможный объем статьи).

Обстоятельства, нейтрально характеризующее интеллектуальный аспект внутреннего состояния говорящего (процесс обдумывания произносимого) образуют подгруппу 1.2: *раздумчиво, задумчиво, недоумеваю* и т.д.

Характеристики внутреннего состояния, указывающие на общее самочувствие, настроение, расположение духа говорящего, входят в подгруппу 1.3, смежную и частично пересекающуюся с обстоятельствами, манифестирующими эмоциональное состояние персонажа: *оживившись, порывисто, задорно, горячо, с жаром, патетически, с пафосом, в экстазе / неохотно, скучно, сонно, вяло, бессильно, слабо* и др.

Подгруппу 1.4. составляют обстоятельственные характеристики, обозначающие эмоциональное состояние говорящего. Это своего рода след эмоциональной реакции: оно кратковременно и зависит от ситуации: *невозмутимо, со своей спокойной манерой*.

В зависимости от чувства, сопровождающего акт говорения, в составе этой подгруппы можно выделить ряды актантов, обозначающих разную степень удивления: *удивленно, изумленно*; радостного состояния: *весело, с радостью, с счастливой улыбкой*; восторга: *восторженно, с благодарным восторгом, торжествующе, с холеной торжественностью, страстно*; волнения: *взволнованно, с возрастающим волнением, сильно волнуясь*; страдания: *жалобно, обидливо, со страдальческой насмешкой, мучительно*; стыдливости: *застенчиво, сконфуженно, стыдливо, виновато* и др.; печали: *с невеселой усмешкой, с ласковой грустью, нахмурившись, сумрачно, тоскливо, угрюмо, с горечью, со скорбью*; страха: *испуганно, с выражением безумного страха в глазах, сдавленным от ужаса голосом, с ужасом*; разочарования: *разочарованным голосом*.

Вторая группа объединяет обстоятельственные распространители с инвариантным значением оценки, обозначающие разного рода отношения, возникающие в процессе речи между говорящим и слушающим. Сюда входят слова, передающие отношение говорящего к своему собеседнику; оценочные отношения, которые классифицируются в аспекте нравственности, морали; слова со значением самооценки героя или оценки произносимого им, а также актанты, выражающие оценку речи одного героя другим.

Подгруппа 2.1. объединяет актанты, эксплицирующие отношение говорящего к своему собеседнику, которое выступает в виде эмоциональной или этической оценки. В отличие от чувства-состояния, полностью зависящего от ситуации, чувство-отношение – это продуманное эмоциональное отношение, социологизированное по своей природе: *равнодушно*. Можно выделить также актанты

маніфестуючі благожелательність: добродушно, дружжелюбно, привітливо, задушевно, благо-
годарно; уваження: поштовхливо; заботливість: примирительно, заботливо, жалостливо, участли-
во, с участливою фамільярністю, милостиво; любезність: любезно, с утонченою любезністю, с
обворожительною любезністю, с любезною улыбкою; різні відтінки нежності: ласково, с
грустною нежністю, умильно, с вологими очима, с глибокою нежністю в голосі; холодності:
сухо, хладнокровно, с холодним удивленням; требовательності: строго, сурово; неуваження: різко,
грубовато; насмешки: с преувеличеною насмешливою вежливістю, іронічно; пренебреження:
снисходительно, с напускним пренебреженням, самодовольно, брезгливо і др.; неприятності: противно,
с ненавистю; враждебності: злобно, злорадно, бешено, неистово, иступленно і пр.

Слідуюча підгрупа обставин 2.2. характеризує поведінку говорячого з точки зору
його чесності, відкритості або навпаки: *чесно, простосердечно, с искренніми теплими сльозами
на очах / лукаво, с хитрим лицем, фальшиво, с притворною строгістю.*

Особе місце серед обставин, характеризуючих відносини між учасниками худо-
жественної комунікації, займають слова, вказуючі на прагнення говорячого оказати
вплив на слухача, побудити його до відповідної реакції: *увещеваюче, с достаточною
убедительністю, внушительно, вопросительно/ нетерпеливо, искательно* і др.

Проведя також і статистичне дослідження, ми змогли смоделиувати умовно-середню
характеристику невербального поведіння персонажів в процесі спілкування, на основі
частоти використання актантів. Так у А. Куприна умовний персонаж говорить: *серьезно,
задумчиво, мрачно, уныло, сурово, вяло, недовольно, презрительно, прямо, откровенно, умоляюще.* У
В. Вересаєва: *решительно, неохотно, нервно, грустно, нетерпеливо, вызывающе.*

Висновки. Подібна обобщенная характеристика, незважаючи на її умовність і, може бути, навіть
некоторую некоректність, все ж способна дати загальне уявлення об інтенсивно-вирази-
тельному і емоційному малюнку невербального поведіння персонажів в процесі мовлення.

Як видно невербальне поведіння персонажів відкривається через авторський коментарій до
речі героїв, що створює неповторимий малюнок авторського стилю.

Крім того між дієсловами, вводящими пряму мову і обставинними актантами,
конкретизуючими їх в межах мінімального контексту, виникають певні смислові
відносини, встановлення і описання яких – плідотворна ґрунт для наступних досліджень.

Источники и литература

1. Вересаев В. В. Собр. соч. : в 4-х т. / В. В. Вересаев. – М. : Правда, 1985.
2. Куприн А. И. Собр. соч. : в 5 т. / А. И. Куприн. – М. : Правда, 1982.

**Беспалова Юлія. Репрезентація невербальної поведінки персонажів як показник ідеостилу
письменника.** У статті досліджено способи репрезентації невербальної поведінки персонажів в авторському
обрамленні прямої мови в художньому тексті. Під невербальною поведінкою в роботі використовуються різні
супроводжувальні мову несловесні сигнали. Виділено основні групи адвербіалів, які передають невербальну
поведінку персонажів в прозі А. І. Куприна і В. В. Вересаєва. У дослідженні розглядають дві основні групи
адвербіалів, які у свою чергу розділені на підгрупи. Першу групу утворюють обставини способу дії, які репре-
зентують через мовленнєву поведінку внутрішній стан мовця. Друга група об'єднує обставинні поширювачі з
інваріантним значенням оцінки, що позначають різного роду відносини, які виникають у процесі мовлення між
тим хто говорить і хто слухає. Об'єкт цього дослідження – авторське обрамлення прямої мови у творах
А. І. Куприна і В. В. Вересаєва в лексико-семантичному аспекті. Виявлено взаємозв'язок способів презентації
невербальної поведінки персонажів у творах досліджуваних авторів з індивідуальним стилем письменника.

Ключові слова: невербальна поведінка, характеристика мови, адвербіалія, актант.

**Bespalova Yuliya. Representation of Nonverbal Behavior of Characters as an Indicator of Individual Style
of Writer.** In the article the methods of representation of nonverbal behavior of characters are investigated. The non-
verbal behavior in the work refers to a variety of non-verbal signals accompanying the speech. The basic groups of
adverbials, which rendered the nonverbal behavior of characters in prose of A. I. Kuprin and V. V. Veresaev are
selected. The research observes two main groups of adverbials, which are divided into subgroups. The first group
consists of modus operandi circumstances which represent speech behavior through the internal state of the speaker.
The second group comprises adverbial distributors of invariant meanings that characterize various relations arising in
the process of speech between the speaker and the listener. The object of this study is the author's frame of direct
speech in the works of A. Y. Kupryn and V. Veresaev in lexical-semantic aspect. The interrelation ways of

presentation nonverbal behavior of the characters in the works of authors was investigated as a substantial part of individual style of the writer.

Key words: nonverbal behavior, description of speech, adverbial, aktant.

Стаття поступила в редколегію
05.03.2013 р.

УДК 811.111'42

Іван Бехта

Інтерпретативна властивість наративної моделі експериментального письма

Англомовне експериментальне художнє письмо являє собою еkleктику стилів, жанрів, які репрезентовані у мультимодальних текстах нелінійно і з порушенням хронотопних зв'язків. Когнітивною структурою, що формує інтерпретативну схему цього типу текстів, вважаємо наративну модель – спосіб подання оповідного дискурсу, наведений дискурсними зонами наратора й персонажів у комунікативному просторі тексту, а відтак базовою формою його організації.

Ключові слова: наративна модель, інтерпретативна схема, експериментальне письмо, когнітивні схеми, англомовний художній дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток художнього дискурсу ХХ ст. характеризується наявністю і взаємодією у ньому двох художніх магістралей: традиційного (конвенційного), natural [15], реалістичного ↔ нетрадиційного, (неконвенційного), нереалістичного, untypical [11], unnatural [10], експериментального, модерністського вияву (репрезентування) розмаїтих форм мистецтва. Усі ці поняття рефлектують принципово нові риси, які властиві англомовному художньому мовомисленню ХХ ст. загалом. Тому терміни традиційність/реалізм часто стають надміру умовними і неточними, бо у цей час змінюється сам предмет художнього зображення. Реальністю, а інколи єдиною експериментальною реальністю в літературі ХХ ст. стає простір свідомості персонажів. Нетрадиційний (модерністський/авангардний) тип художнього мовомислення опирається на абсолютно нову художню модель світу і вирізняється комунікативно-ігровою (перформативною) природою. Перформанс при цьому розуміють як первинну настанову на право створення художньої ілюзії, яка стає аналогом дійсності. Ця гра, декларована або недеklarована, утвердженням права на мовленнєво-мисленнєвий експеримент.

Отож, мовну інтерпретацію англомовних художніх нетрадиційних текстів проектуємо через спосіб здійснення їхнього усвідомлення [5]. Така інтерпретація один із варіантів реалізації антиномії 'віртуальне ↔ реальне' в квадрихотомії: спостереження → сприйняття → усвідомлення → уявлення художнього тексту, що відбиває когнітивний патерн інтерпретації наративної моделі нетрадиційних текстів. Фреймове схематизування для інтерпретації таких текстів проектує когнітивний погляд на кореляцію мови і текстової діяльності людини. Адже імітація художнім текстом типу комунікації дає змогу сприймати його як комунікативну модель, яка ґрунтується на набутих і енциклопедичних знаннях. Тому форму передачі досвіду можемо вважати дискурсивною (логічною) характеристикою художнього тексту, концептуальним змістом знань – його когнітивною ознакою.

Когнітивною структурою, що формує інтерпретативну схему художнього нетрадиційного твору, вважаємо наративну модель – спосіб подання оповідного дискурсу, репрезентованого дискурсними зонами наратора і персонажів у комунікативному просторі тексту, базову форму його організації [2, с. 99–113; 3, с. 167–173]. Вона становить мережу мовних засобів, які налаштовують адресата на рецепцію текстової інформації на тлі сформованої у ньому реальної моделі фактів, наявних у художньому дискурсі. Ця модель як літературний стереотип передбачає узгодження форм побудови оповіді, розвитку дій, героїв, події. Типова ознакою експериментального наративу його корелятивні зв'язки на рівні бінарної опозиції фабула ↔ сюжет (у вимірах російських формалістів [6, с. 149]) або story/історії ↔ discourse/дискурс (у світлі дискурсної наратології [12, с. 97]). Утім це аж ніяк не